

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ Й ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ ШЛЯХОМ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КК УКРАЇНИ

Проаналізовано основні проблеми Кримінального кодексу України (2001 р.) в аспекті вдосконалення практики застосування та виконання покарання у виді арешту. Запропоновано нові редакції статей 391, 392, 393 закону. Аргументовано необхідність внесення змін до санкції ст. 395 Кримінального Кодексу України з метою мінімізації призначення арешту особам, кримінально-правовий вплив на яких досліджуваного виду покарання є малоімовірним.

Ключові слова: арешт, адміністративний нагляд, режим в арештному домі, втеча з арештного дому.

Комплексний підхід до боротьби зі злочинністю передбачає необхідність посилення диференціації та індивідуалізації кримінального впливу на особу, яка вчинила злочин, що пов'язано із запровадженням покарань, які б сприяли зменшенню рівня злочинності в суспільстві та дозволяли досягти цілей покарання в коротші строки, ніж при застосуванні позбавлення волі. Серед таких видів покарання провідне місце має бути відведено такому відносно новому виду покарання як арешт.

В умовах реформування кримінально-виконавчої системи, яке було розпочато з проголошенням незалежності України й продовжується і тепер, підвищується актуальність проведення комплексного

дослідження можливих шляхів оптимізації процесу виконання арешту. Одним із напрямків цієї діяльності має стати вдосконалення джерел права, якими визначається порядок застосування та виконання покарання у виді арешту.

У вітчизняній науковій літературі проблемні аспекти виконання покарання у виді арешту розглядалися такими вченими, як А. М. Авраменко, В. О. Бугаєва, О. В. Кравченко, А. С. Мацко, Ю. А. Пономаренко, В. М. Трубникова, Ю. В. Шинкарьова, однак значна кількість невирішених питань залишилася поза увагою зазначених науковців. Метою даної статті є поповнення наукового знання у сфері правової регламентації застосування та виконання арешту.

Дослідження правових джерел, в яких закріплюється порядок застосування арешту, варто розпочати з розгляду Кримінального кодексу України (далі – КК України). Перше, на що варто звернути увагу, – це неточність, яку допустив законодавець при формулюванні ст. 89 КК України. Згідно з його п. 5 ст. 89 особи, засуджені до арешту, визнаються такими, що не мали судимість, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину. Такі ж строки погашення судимості встановлено і для осіб, засуджених до штрафу, громадських і виправних робіт. Звернімо увагу на те, що в п. 4 ст. 89 КК України вказано: такими, що не мають судимість, визнаються військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті *замість* арешту (курсив наш. – К. А.). Напевно, у даній нормі законодавець мав на увазі саме категорію військовослужбовців, які відбували покарання у виді арешту, адже згідно з ч. 2 ст. 60 КК України вони відбувають арешт саме на гауптвахті. На зазначену термінологічну розбіжність у науковій літературі вже зверталась увага [7 с. 162], однак законодавець і досі не виправив дану ситуацію. Тому вважаємо, слід було б змінити редакцію п. 4 ст. 89 КК України і викласти цю його частину таким

чином: «військовослужбовці, які відбули арешт на гауптвахті».

Наступним актуальним питанням, яке потребує дослідження з метою подальшого його розв'язання, є законодавче забезпечення засобів підтримання належного режиму в арештних домах, на що спрямовано значну кількість інститутів як кримінального, так і кримінально-виконавчого права. До них можна віднести й норми законодавства, в яких передбачено можливість притягнення засуджених до кримінальної відповідальності.

Суспільні відносини, пов'язані з нормальною діяльністю установ виконання покарань, входять до предмета правової охорони таких складів злочинів, як «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі» ст. 390 КК України, «Злісна непокоря вимогам адміністрації виправної установи» ст. 391, «Дії, що дезорганізують роботу виправних установ» ст. 392, «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варті» ст. 393. Як зазначається у спеціальній літературі, такі діяння підривають авторитет правоохоронних органів, породжують несприятливу соціально-психологічну обстановку у виправній установі. При цьому можуть відбуватися посягання й на інші, більш важливі

об'єкти, приміром, на життя і здоров'я людини. Так, вчинення одного, часом незначного злочину при складній криміногенній обстановці може перерости в масові заворушення, в ході яких можливе вчинення й інших злочинів, що посягають на життя і здоров'я людей, суспільну безпеку, власність і т. ін. [3, с. 48, 49].

Аналіз диспозицій названих статей в аспекті можливості притягнення засуджених до арешту до кримінальної відповідальності за вчинення передбачених у них дій виявляє певні недоліки. У першу чергу це пов'язано з тим, що дану категорію засуджених можна притягнути до кримінальної відповідальності лише за ст. 393 КК України – «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти». При цьому, якщо розуміти зміст цієї статті буквально, то засудженого до арешту можна притягти до відповідальності лише за втечу з-під варти. Це зумовлено тим, що законодавець не розкриває, які саме установи слід відносити до місць позбавлення волі, і якщо тлумачити дослівно, то під останніми треба розуміти установи, де відбувається покарання у виді позбавлення волі, отже, арештні доми до них не належать. З урахуванням того, що засуджені до арешту відбувають покарання,

як правило, за місцем засудження (ст. 50 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), а значить, не підлягають тривалому етапуванню, гіпотетична можливість вчинення ними втечі з-під варти мінімальна, як і випадки їх законного притягнення до відповідальності за цією статтею.

Доцільніше, на наш погляд, було б викласти цю норму таким чином:

«Стаття 393. Втеча з місця позбавлення волі, арештного дому або з-під варти.

1. Втеча з місця позбавлення волі, арештного дому або з-під варти, вчинена особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні...».

Зрозуміло, що засуджені до арешту не можуть ухилитися від відбування покарання в тій формі, як це передбачено диспозицією ст. 390 КК України, бо їм взагалі не надаються короткострокові виїзди. Що ж до застосування статей 391 і 392 КК України до засуджених до арешту, то виникає низка питань. Так, у ст. 391 КК України передбачено відповідальність за злісну непокору законним вимогам адміністрації установи виконання покарання або іншу протидію адміністрації у законному здійсненні її функцій осо-

бою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переведилась на більш суворий режим відбування покарання.

Отже, суб'єктом цього злочину може бути лише особа, яка відбуває покарання у виді обмеження чи позбавлення волі, що виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності за цією статтею засуджених до арешту. Крім того, до останніх не застосовується переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або на більш суворий режим відбування, а тому виконання всіх умов для притягнення засудженого до арешту за цією статтею просто неможливо.

Виникає запитання: а чи можливе вчинення такими засудженими дій, що утворюють об'єктивну сторону цього злочину? У коментарі до КК України зазначається, що об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 391 КК України, полягає в таких діях чи бездіяльності, як: а) злісна непокора законним вимогам адміністрації і б) інша протидія адміністрації в здійсненні її функцій. Зліс-

ною непокорою визнається відкрита, демонстративна та виражена в зухвалій формі відмова засудженого від виконання наполегливих, неодноразово висловлених законних вимог або розпоряджень представника адміністрації, який завдяки своєму службовому становищу має право висувати такі вимоги та віддавати розпорядження, а засуджений зобов'язаний і має можливість їх виконати. Протидія адміністрації у здійсненні її функцій може виявлятися також у вчиненні різного роду діянь, передбачених в ст. 133 КВК України [4, с. 1088]. Отже, теоретично вищевказані дії можуть вчиняти не лише засуджені до обмеження чи позбавлення волі, а й засуджені до арешту. Окремо слід зауважити, що питома вага кримінальних справ, порушених за ознаками злочину, передбаченого ст. 391 КК України, серед загальної кількості злочинів, зареєстрованих у виправних колоніях, за останні роки перевищує 40 % [6, с. 38]. Цей показник підтверджує актуальність вивчення можливості застосування вказаної статті до засуджених до арешту.

Не передбачено можливості притягнення до відповідальності засуджених до арешту й за злочин, встановлений ст. 392 КК України («Дії, що дезорганізують роботу виправних уста-

нов»). У ній передбачено відповідальність за тероризування в установах виконання покарання засуджених або напад на адміністрацію, а також організація з цією метою організованої групи, або активна участь у такій групі, вчинені особами, які відбувають покарання у виді позбавлення чи обмеження волі. Отже, як і в попередній статті, суб'єкт цього злочину спеціальний – засуджені до позбавлення чи обмеження волі, а звідси висновок, що засудженого до арешту не може бути притягнуто і за цією статтею. Об'єктивна сторона цього злочину – лише активна поведінка у формі вчинення таких дій, як: а) тероризування засуджених; б) напад на адміністрацію; в) організація (створення) організованої групи для тероризування засуджених чи нападу на адміністрацію; г) активна участь у такій групі [4, с. 1089]. І якщо вчинення таких дій, як створення організованої групи для тероризування засуджених чи нападу на адміністрацію з боку засуджених до арешту є малоімовірним, то напад на адміністрацію є цілком можливим.

З огляду на те, що арешт розглядається як покарання, що має, так би мовити, налякати засудженого, показати, які умови його чекають у разі вчинення наступного злочину і

засудження до тривалого строку покарання. Короткостроковість арешту має компенсуватися за рахунок суворих умов утримання засуджених, повного дотримання ними всіх режимних вимог, що можливо не лише шляхом безпосереднього примусу, а й встановлення суворої відповідальності за порушення вимог режиму. І хоча, як свідчать проведені раніше соціологічні дослідження, такі засуджені доволі рідко вчиняють злочини [1, с. 203], навіть сама можливість бути притягнутим до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації чи за дії, що дезорганізують роботу арештного дому, матиме вагомий дисциплінуючий вплив на них.

Створення в арештному домі реальної моделі умов відбування такого покарання, як позбавлення волі, на нашу думку, потребує і вжиття відповідних запобіжних (профілактичних і попереджувальних) заходів, яким, зокрема, і є можливість притягнення до відповідальності за статтями 391 і 392 КК України. Пропонуємо внести зміни в ці статті, аби встановити можливість притягнення до кримінальної відповідальності і засуджених до арешту за дії, передбачені в них.

Законом України від 14.04.2009 р. уже вносилися

зміни до цих статей: у їх тексті замінено словосполучення «адміністрація виправної установи» на «адміністрація установи виконання покарань». Але незрозуміло, чому, ввівши у термінологічний баланс диспозиції цих статей з положеннями КВК України, в якому вживається саме останнє словосполучення, законодавець не вніс зміни до їх назв. Отже, вбачається за доцільне змінити й назви даних статей. Крім того, пропонуємо доповнити диспозицію ст. 391 КК України умовою, яка свідчила б про стійкість антисуспільної поведінки засудженого до арешту і наявність якої давала б підстави притягати його до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації або іншу протидію. За таку умову можна взяти попереднє застосування до засудженого не менше двох разів стягнення у виді поміщення в карцер, у результаті чого: а) підвищиться значення цього виду стягнення; б) факт неодноразового його застосування свідчитиме про стійке небажання засудженого виконувати вимоги режиму. Пропонуємо викласти вказані статті в такій редакції:

«Стаття 391. Злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань.

Злісна непокоря законним вимогам адміністрації установи

виконання покарання або інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання, або ті самі дії, вчинені особою, засудженою до арешту, якщо до цієї особи за порушення вимог режиму відбування покарання раніше застосовувався не менше двох разів такий вид стягнення, як поміщення в карцер...».

«Стаття 392. Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань.

Тероризування в установах виконання покарань засуджених або напад на адміністрацію, а також організація з цією метою організованої групи або активна участь у такій групі, вчинені особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, обмеження волі чи арешту...».

Наступним нормативним приписом, на який варто звернути увагу законодавця задля удосконалення практики застосування та виконання покарання у виді арешту, є положення ст. 395 КК України. В абсолютній

більшості випадків у санкціях Особливої частини кримінального закону арешт закріплюється в альтернативі з іншими видами покарання, і лише в санкції ст. 395 КК («Порушення правил адміністративного нагляду») його передбачено безальтернативно. Такий стан справ важко визнати позитивним. Роз'яснимо власну думку. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», адміністративний нагляд встановлюється щодо повнолітніх осіб, які раніше були засуджені до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини, або засуджені два й більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, або засуджені до позбавлення волі за один зі злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Окремо зауважимо, що в даному Законі серед підстав припинення адміністративного нагляду в п. «б» ч. 3 ст. 8 зазначено, що адміністративний нагляд автоматично припиняється у разі засудження піднаглядного до позбавлення волі й направлення його до місця відбування покарання. Натомість про автоматичне припинення адміністративного нагляду при засудженні до арешту не вка-

зано. Отже, фактично особа, яка перебувала під адміністративним наглядом і була засуджена до покарання у виді арешту, формально, навіть перебуваючи в арештному домі, залишається під адміністративним наглядом, а припиняється він у такому випадку за загальним правилом лише після спливу строку, на який його встановлено.

Виправити вказану обставину можливо шляхом внесення змін до цього закону, де ч. 3 ст. 8 викласти в такій редакції: «В інших випадках адміністративний нагляд автоматично припиняється: а) після закінчення терміну, на який його встановлено, якщо органом внутрішніх справ не подано клопотання про продовження нагляду або суддя відмовив у продовженні нагляду; б) у разі засудження піднаглядного до позбавлення волі і направлення його до місця відбування покарання або засудження до арешту; в) у разі смерті піднаглядного». Отже, суб'єктами злочину, передбаченого в ст. 395 КК України, доволі часто виступають особи, засуджені за рецидив злочинів, причому вони раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі. У більшості випадків це може свідчити про значну суспільну небезпечність таких осіб. На недоречність призначення арешту за порушення правил

адміністративного нагляду вказують і практичні співробітники кримінально-виконавчої системи [1, с. 52]. І це не випадково. Як свідчать дані, майже в половині випадків арешт призначається саме за вчинення злочину, передбаченого ст. 395 КК України [8, с. 278], в результаті чого ми отримуємо ситуацію, що 55,8 % засуджених до арешту (за даними Державної Пенітенціарної служби України) вже відбували покарання у виді позбавлення волі [2].

Серед правознавців висловлюються неоднозначні міркування щодо природи інституту адміністративного нагляду з неодноразовим підкресленням його антиконституційності. Однак у рамках даної статті ми не будемо детально зупинятися на цьому питанні, зазначимо лише, що в теперішній час, коли адміністративний нагляд все ще застосовується, а порушення його вимог за кримінальним законом утворює склад злочину, вбачається, що санкція відповідної статті повинна містити покарання, яке зможе досягти мети останнього. Пропонуємо доповнити санкцію ст. 395 КК України покаранням у виді позбавлення волі, що, на нашу думку, зможе покращити можливості його індивідуалізації на етапі призначення покарання й певною мірою обмеж-

ить вплив до арештного дому засуджених, які мають досвід відбування тривалих строків позбавлення волі і для яких відбування арешту видається, так би мовити, легкою прогулянкою. На доцільність установа в санкції цієї статті декількох видів покарання вказував і Д. О. Назаренко, який такого висновку дійшов за результатами власного дисертаційного дослідження, присвяченого розгляду питання кримінальної відповідальності за порушення правил адміністративного нагляду [5, с. 10].

Закріплення наведеної пропозиції щодо обмеження застосування арешту до осіб, кримінальний вплив на яких з певною часткою ймовірності можна вважати малоефективним, в тексті закону безперечно сприятиме поліпшенню практики виконання арешту. У даний час, коли близько половини всіх засуджених до арешту є особами, які раніше були позбавлені волі, робота з оптимізації процесу виконання-відбування арешту має бути спрямована, в першу чергу, саме на, так би мовити, приведення у відповідність з каральними можливостями арешту його цільової аудиторії. Це є нагальною проблемою як практики призначення арешту, так і його виконання, і її необхідно вирішити якнайшвидше.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Список літератури: 1. Автухов К. А. Виконання покарання у виді арешту : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Костянтин Анатолійович Автухов. – Х., 2012. – 205 с. 2. Звіт про кількість УВП, наявність, рух та склад засуджених в Державному департаменті України з питань виконання покарань на 20.01.2011 р. [Електрон. ресурс] // Державна пенітенціарна служба України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/. 3. Костюк М. Объект уголовно-правовой охраны в исправительных учреждениях / М. Костюк // Законность. – 1999. – № 10. – С. 48-49. 4. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-е, допов. – Х. : Одиссей, 2008. – 1208 с. 5. Назаренко Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. О. Назаренко. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с. 6. Орел Ю. В. Соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації злісної непокорі вимогам адміністрації установ виконання покарань / Ю. В. Орел // Південноукр. правн. часоп. – 2010. – № 1. – С. 36–40. 7. Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины : моногр. / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : Финн, 2009. – 344 с. 8. Трубников В. М. Арешт як вид кримінального покарання та особливості його застосування : моногр. / В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. – Х. : Харків юрид., 2007. – 288 с.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАКТИКИ ПРИМЕНЕНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ АРЕСТА ПУТЕМ ВНЕСЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ В УК УКРАИНЫ

Автухов К. А.

Проанализированы основные проблемы Уголовного кодекса Украины (2001 г.) в аспекте совершенствования практики применения и исполнения наказания в виде ареста. Предложены новые редакции статей 391, 392, 393 закона. Аргументирована необходимость внесения изменений в санкции ст. 395 Уголовного кодекса Украины с целью минимизации назначения ареста лицам уголовно-правовое воздействие на которых этого вида наказания маловероятно.

Ключевые слова: арест, административный надзор, режим в арестном доме, побег из арестного дома.

IMPROVEMENT OF APPLICATION AND ENFORCEMENT OF THE SENTENCE IN THE FORM OF ARREST BY AMENDING THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Avtukhov K. A.

The basic problem of the Criminal Code of Ukraine (2001) in terms of the improvement of application and execution sentence of arrest. The new wording of Articles 391, 392, 393 of the criminal law. Discusses the need to amend the sanctions century. 395 of the Criminal Code of Ukraine to minimize assignment arrested persons criminal legal impact of this kind of punishment is unlikely.

Key words: arrest, administrative oversight regime areshtnomu house areshthnoho escape from the house.

Надійшла до редакції 12.02.2013 р.